

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Kring den stulna guldbrakteaten från Ed i Svanskogs socken och andra i
Värmland funna brakteater

Padberg, Lutz von

Fornvännen 247-249

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1984_247

Ingår i: samla.raa.se

Kring den stulna guldbrakeaten från Ed i Svanskogs socken och andra i Värmland funna brakteater

Av Lutz von Padberg

Padberg, L. von. 1985. Kring den stulna guldbrakeaten från Ed i Svanskogs socken och andra i Värmland funna brakteater (The stolen gold bracteate from Ed, Svanskog parish in Värmland). *Fornvännen* 79. Stockholm.

In 1979 a gold bracteate from Ed, Svanskog parish in Värmland was stolen from the Värmland Museum in Karlstad. It was a serious loss, as bracteates are very scarce in Värmland; only three have been found, the other two being C-bracteates found together with, inter alia, a relief brooch of gilt bronze, at Järnskögsboda, Järnskög parish.

Lutz von Padberg, Westfälische Wilhelms-Universität, Salzstrasse 41, D-44 Münster, FRG.

Den 15 augusti 1979 skedde en allvarlig stöld på Värmlands museum i Karlstad. Bland det då stulna befann sig en folkvandringstida guldbrakeat från Ed i Svanskog socken.

I Värmland är guldbrakeater mycket sällsynta fynd. Endast tre amuletter av detta slag har med säkerhet hittats i landskapet. Vid sidan av den från Ed känner man till två i samma form pressade guldbrakeater från Järnskögsboda i Järnskög socken i Nordmarks härad. I detta depåfynd ingår förutom de båda C-brakteaterna ett reliefspanne av förgylld brons. Fyndet befinner sig nu i Statens historiska museum (SHM 2654, 2786, 3309; jfr Mackeprang 1952 s. 174f. Taf. 13,21 och 24,15; IK 1,2 Nr 87).

Oscar Montelius förmodade (1869) att det utöver amuletterna från Järnskögsboda skulle finnas ytterligare tre värmländska brakteater. Sin åsikt grundade han på en uppgift i friherre G. Djurklous *Reseberättelse för 1867* (s. 41 anm. 1) och på en uppsats i *Iduna* 7, 1817 (s. 42 anm. 1). Enligt Djurklous rapport skall man omkring 1820 ha hittat två guldbrakeater i Ed, Svanskog sn. Den ena skall enligt Montelius förmodligen ha hamnat i Historiska museet i Stockholm och den andra i Upp-

sala. Montelius lyckades inte att med säkerhet spåra dessa brakteater. Han förmodade emellertid att den som skickats till Uppsala skulle vara identisk med en av de två C-brakteater som där fanns registrerade under "okänd fyndort" (1869 s. 41 Nr 290 eller 291; jfr Mackeprang 1952 s. 192f. Nr 273f. Taf. 8,16). Speciallitteraturen har dock inte beaktat denna förmodan eftersom den inte kunnat säkras genom någon fyndrapport. Man måste därför även framgent utgå från att det inte längre går att fastställa varifrån de bägge C-brakteaterna i Uppsala kommer.

Refererande till *Iduna* (7, 1817 s. 176) nämner Montelius att det är möjligt att ännu en brakteat hittats i Värmland. "En brakteat (sannolikt av guld) säges ha hittats i Värmland före 1818" (1869 s. 42 anm. 1). Inte heller detta värmländska fynd har kunnat identifieras.

Enligt Montelius finns det förutom Järnskögsbodafyndet möjligtvis tre andra värmländska brakteater av vilka två skulle vara från Ed. Utan hänvisning till dessa förmodanden uppmärksammar Bernhard Salin 1895 åter en värmländsk brakteat. Det är en D-brakteat som han uppger vara från okänd

fyndort och som tillhör Värmlands museum (1895 s. 5 Nr 2 Fig. 4; jfr Öberg 1942 s. 154 Fig. 92; Mackeprang 1952 s. 191f. Nr 367 Taf. 18,26 — efter en galvanoplastisk kopia i SHM, Stockholm).

Med kännedom om vad som redan framkommit är det helt möjligt att denna D-brakteat skulle kunna vara identisk med det av Montelius omnämnda lösfyndet (1869 s. 42 anm. 1). Det är också möjligt att detta fynd inte är ett nyfynd utan hör samman med de sannolikt i Ed funna exemplaren.

Montelius sagesmän har givit så näraliggande uppgifter om fyndåret (omkring 1820 — före 1818) att man kan tro på en sådan förväxling. Utan att ta hänsyn till dessa oklara och förvirrade uppgifter har H. Widéen (1937) i Meddelanden från Värmlands museum identifierat den enligt uppgift från okänd fyndort i Värmland kommande D-brakteaten som i själva verket från Ed i Svanskog socken.

En jämförelse mellan teckning och foto visar utan tvekan att det av Salin och Mackeprang publicerade exemplaret är identiskt med D-brakteaten från Ed. Följaktligen måste brakteaten ha hamnat i Värmlands museum redan före 1895. Uppgiften "före 1905" i museets inventarium (inv. nr 1500:3) bekräftar detta även om där inte funnits några närmare uppgifter om fyndets åtkomsthistoria. Därutöver är det sannolikt att brakteaten var känd redan före 1869 och tillhörde de värmländska brakteater om vilka Montelius endast hade förmodanden.

Även om man inte kan nå fram till någon yttersta visshet så innebär väl ändå denna utredning ett visst uppklarande av de värmländska brakteaternas åtkomsthistoria. Till de bägge exemplaren från Järnskogsboda kommer nu den "återfunna" brakteaten från Ed. Mackeprang har typologiskt fört den till sin norska grupp II (1952 s. 61). Gruppen består av 10 brakteater från norska fyndorter (Mackeprang Kat. Nr 121, 123, 125, 127, 143, 162 och 167 (2 exemplar)) och svenska (Kat. Nr 286, 367). Inom gruppen representerar Ed-brakteaten de mera svåranalyserade exemplaren. Djurets kropp är starkt ornamentaliserad och fragmentiserad. Särskilt påfallande är det stora djurhuvudet, som nästan

Guldbrakteat från Ed, Svanskogs socken, Värmland. — Gold bracteate from Ed, Svanskog parish, Värmland.

bara består av en vidöppen käft, med kraftig käke och uthängande tunga. Platsen för ögat har lämnats tom, ett utskott vid nacken antyder örat. Därtill fogar sig en böjd hals som markerar förbindelsen med skuldrans spiral. Därifrån utgår det enda medtagna frambenet som är bakåsträckt. Det består av ett runt skenben och ett kraftigt mellanhandsben och en konturerad hov med spetsig balle. En kort rygg förbinder skuldrespiralen med den likaledes inåtsvängda höften. Härifrån utgår det enda synliga bakbenet som är så uppåtböjt att "hoven" syns ovanför bakhuvudet. Detta är utformat på samma sätt som frambenet, det är bara "hoven" som på grund av utrymnesbrist gjorts mindre. Karakteristiskt för djuret på Ed-brakteaten och för hela gruppen av denna typ av brakteater är alltså det betonade munpartiet, den S-formiga kroppen och benens "förvridna" ställning. Widéen kommenterar amulettbilden på följande sätt: "Utan tvivel har denna djurbild haft en bestämd, magisk betydelse, välkänd för fortidens värmlänningar (1957 s. 22).

Tyvärre finns det inte längre några möjligheter att i original i Karlstad studera D-brakteaten från Ed. Den 15 augusti 1979 stals den tillsammans med de galvanoplastiska kopiorna av amuletterna från Järnskogsboda (Lamm & v. Padberg 1979) från Värmlands museum. Brakteatforskningen har därmed lidit en beklaglig förlust.

Författaren riktar här ett hjärtligt tack till docent Jan Peder Lamm, Stockholm, som översatt denna artikel från tyskan.

Referenser

- Archaeologiska Anteckningar rörande de i Svensk jord tid efter annan funne Guld-Bracteater. *Iduna* 7, 1817, S. 160-181.
- Bakka, E. 1973. Goldbrakteaten in norwegischen Grabfunden: Datierungsfragen. *Frühmittelalterliche Studien* 7. S. 53-87.
- Hauck, K. 1977. Brakteatenikonologie. *Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, 2. Aufl., Band 3. S. 361-401.
- IK: *Die Goldbrakteaten der Völkerwanderungszeit. Band 1,1: Einleitung von K. Hauck, Band 1,2: Ikonographischer Katalog von U. Clavadetscher — K. Düwel — K. Hauck — L. von Padberg. Band 1,3: Tafeln. Münstersche Mittelalterschriften* 24,1,1-3. München 1985 (Band 2 und 3 in Vorbereitung).
- Lamm, J. P. & von Padberg, L. 1979. Peter Petersens galvanoplastische Brakteatenkopien. Mit einem Verzeichnis von Petersens Abformungen in Berlin. *Frühmittelalterliche Studien* 13. S. 415-429.
- Mackeprang, M. B. 1952. De nordiske guldbrakteater. *Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter* 2. Århus.
- Malmer, M. P. 1963. Metodproblem inom järnålderns konsthistoria. *Acta Archaeologica Lundensia Series in 8°*, 3. Bonn-Lund.
- Montelius, O. 1869. Från järnåldern. Stockholm.
- von Padberg, L. 1981. Stulet guld — en uppsats om brakteaterna från Bolum och Vinköl. *Västergötlands Fornminnesförenings tidskrift* 1981-1982. S. 254-267.
- Salin, B. 1895. De nordiska guldbrakteater. *Antiqvarisk tidskrift för Sverige*. 14,2. S. 1-111.
- Widén, H. 1957. Guldamuletten från Svanskog. *Värmland förr och nu. Meddelanden från Värmlands fornminnes- och museiförening* 55. S. 22-23
- Öberg, H. 1942. Guldbrakteaterna från nordens folkvandringstid. *Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar* 53. Stockholm.